

The Relationship between Family Communication Patterns and Attitudes toward Creativity: Mediating Role of Academic Vitality in Students

Ezatollah Monjezi^{*}, Homayoon Haroon Rashidi^{}**

Kobra Kazemiyani Moghadam^{*}**

Abstract

The purpose of this study was to investigate the mediating role of academic vitality in the relationship between family communication patterns and attitudes toward creativity. The research method was descriptive-correlational. The statistical population of the study included all male high school students in Dezful in the academic year of 2019-2020, out of whom 370 students were selected as a sample by multistage random sampling method. The research instruments included the questionnaires of family communication patterns (Fitzpatrick and Ritchie, 1994), attitudes toward creativity (Fisher, 1991) and academic vitality (Dehghanizadeh and Hosseinchari, 2012). The evaluation of the proposed model was performed using path analysis. The results of path analysis of the research model in general showed that students' creativity is influenced by family communication patterns and academic vitality; that is, among the dimensions of family communication

* MA in Psychology, Islamic Azad University, Dezful Branch, Dezful, Iran,
ezatollahmonjezi5149@gmail.com

** Assistant Professor, Department of Psychology, Islamic Azad University, Dezful Branch, Dezful,
Iran (Corresponding Author), haroon_rashidi2003@yahoo.com

*** Assistant Professor Department of Psychology, Dezful Branch, Islamic Azad University, Dezful,
Iran, k.kazemian@yahoo.com

Date received: 17/06/2021, Date of acceptance: 16/11/2021

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

orientation, dialogue orientation positively and conformity orientation negatively predict attitudes toward creativity ($p < 0.001$). The results also showed that dialogue orientation positively and conformity orientation negatively predict academic vitality ($p < 0.001$). Overall, the results showed that family communication patterns through academic vitality can affect attitudes toward creativity ($p < 0.001$).

Keywords: Family Communication Patterns, Creativity, Academic Vitality.

رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش به خلاقیت: میانجی‌گری سرزندگی تحصیلی در دانش‌آموزان

عزت‌اله منجزی*

همایون هارون رشیدی**، کبری کاظمیان مقدم***

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش میانجی سرزندگی تحصیلی در رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش به خلاقیت بود. روش پژوهش همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه دوم شهر دزفول در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ بود که با روش تصادفی چندمرحله‌ای تعداد ۳۷۰ دانش‌آموز به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار پژوهش شامل پرسشنامه‌های الگوهای ارتباطی خانواده (فیتزپاتریک و ریچی، ۱۹۹۴)، نگرش به خلاقیت (فیشر، ۱۹۹۱) و سرزندگی تحصیلی (دهقانی‌زاده و حسین‌چاری، ۱۳۹۱) بود. ارزیابی مدل پیشنهادی با استفاده از تحلیل مسیر انجام گرفت. نتایج تحلیل مسیر مدل پژوهش به طور کلی نشان داد که خلاقیت دانش‌آموزان تحت تأثیر الگوی ارتباطی خانواده، و سرزندگی تحصیلی قرار دارد. بدین صورت که از بین ابعاد جهت‌گیری ارتباطی خانواده، جهت‌گیری گفت و شنود به صورت مثبت و جهت‌گیری

* کارشناسی ارشد گروه روان‌شناسی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، دزفول، ایران،

ezatollahmonjezi5149@gmail.com

** استادیار گروه روان‌شناسی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، دزفول، ایران (نویسنده مسئول)،

haroon_rashidi2003@yahoo.com

*** استادیار گروه روان‌شناسی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، دزفول، ایران،

k.kazemian@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵

هم‌نوایی به صورت منفی نگرش نسبت به خلاقیت را پیش بینی می‌کنند ($p < 0/001$). هم‌چنین نتایج نشان داد که جهت‌گیری گفت و شنود به صورت مثبت و جهت‌گیری هم‌نوایی به صورت منفی سرزندگی تحصیلی را پیش‌بینی می‌کنند ($p < 0/001$). در مجموع نتایج نشان داد که الگوهای ارتباطی خانواده با واسطه سرزندگی تحصیلی می‌تواند بر نگرش نسبت به خلاقیت اثر بگذارد ($p < 0/001$).

کلیدواژه‌ها: الگوهای ارتباطی خانواده، خلاقیت، سرزندگی تحصیلی.

۱. مقدمه

امروزه جامعه ما بیش از هر زمان دیگری به افراد نوآور و خلاق نیاز دارد که برای ساختن آینده به آن‌ها نیازمندیم و در این میان خانواده و مدرسه به عنوان دو نهاد اجتماعی، نقش اصلی را در شکوفایی این امر ایفا می‌کنند. خلاقیت (Creativity) از پیچیده‌ترین و عالی‌ترین جلوه‌های اندیشه انسانی است که در رشد و تکامل فرد و تمدن بشری نقش مؤثری دارد و زیربنای اختراعات و دستاوردهای هنری و علمی به شمار می‌رود (Soh, 2017: 59). خلاقیت مفهومی است که مورد توجه روان‌شناسان، بخصوص روان‌شناسان کمال قرار دارد و امروزه، همه محققان در این نظر متفق‌اند که اساس قدرت انسان ناشی از خلاقیت اوست و اهمیت خلاقیت و نقش زیر بنایی آن در کلیه مسائل زندگی بر همگان آشکار است (صالحی، حسینی و نازک‌تبار، ۱۳۹۸: ۱۰۳). خلاقیت از جمله مسائلی است که درباره ماهیت و تعریف آن، بین محققان و روان‌شناسان کنونی توافق به عمل نیامده است. در فرهنگ روان‌شناسی راجع به معنای خلاقیت چنین آمده است: خلاقیت همان تمایل و ذوق به ایجادگری است که در همه افراد و در همه سنین به طور بالقوه موجود بوده و با محیط اجتماعی فرهنگی، پیوستگی مستقیم و نزدیک دارد (شریعت باقری و شمسایی، ۱۳۹۸: ۲۸۵). به نظر Adelman (۲۰۰۸: ۱۰۱) خلاقیت عبارت است از حساسیت به مسائل، کمبودها، مشکلات و خطاهای موجود در دانش، حدس زدن، تشکیل فرضیه‌هایی در باره این کمبودها، ارزشیابی و آزمایش این حدس‌ها و فرضیه‌ها و احتمالاً اصلاح و آزمودن مجدد آن‌ها و در نهایت نتیجه‌گیری. خلاقیت ایجاد طرحی جدید با ارزش و متناسب است، به بیان دیگر خلاقیت به کارگیری توانایی‌های ذهنی برای ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید است (Yunlu, Clapp-Smith, & Shaffer, 2017: 238). همچنین Gilford (۱۹۵۶) خلاقیت را عملیات هوشمند مربوط به تفکر واگرا و توانایی شرح و بیان مجدد معانی و مندرجات اشیا که از طریق حساسیت نسبت به

مسائل و مشکلات به کار می‌افتند، می‌دانند. وی ابتکار، انعطاف‌پذیری، سیالی و بسط را به‌عنوان توانایی‌های مضمون تفکر و اگر معرفی می‌کند (Turek & Wojtczuk, 2015: 399). به‌زعم Sternberg (۱۹۸۹)، نقل از شریعت باقری و شمسایی، ۱۳۹۸: ۲۸۶) خلاقیت ترکیبی از قدرت ابتکار، انعطاف‌پذیری و حساسیت در برابر نظریاتی است که یادگیرنده را قادر می‌سازد خارج از نتایج تفکر نامعقول به نتایج متفاوت و مولد بیندیشد که حاصل آن رضایت شخصی و احتمالاً خشنودی دیگران خواهد بود. پژوهش Kaloon, Gilbert & Alon (۲۰۱۵) نشان داد که خلاقیت پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنادار بهزیستی تحصیلی و احساس تعلق به مدرسه در دانش‌آموزان هستند. همچنین یافته‌های پژوهش هم‌رنگ، قنبری‌پناه، ابوالمعالی و سپاه منصور (۱۳۹۸) نشان داد، خلاقیت و انگیزش تحصیلی بر سازگاری تحصیلی اثر مستقیم دارد. Konchen (۲۰۱۷) در پژوهشی نشان داد بین خلاقیت و سازگاری هیجانی، سازگاری آموزشی و سازگاری اجتماعی رابطه مثبت معنادار وجود دارد. هم‌چنین نتایج پژوهش فرج پورکمسری، عسگری رانکوه و اکبری (۱۳۹۵) نشان داد که خلاقیت با عملکرد تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه ششم رابطه معنی‌داری وجود دارد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در بحث آموزش و تعلیم و تربیت و افزایش عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان بایستی به نقش خلاقیت و انگیزه پیشرفت توجه ویژه داشت.

خلاقیت مقوله‌ای است که پرورش آن عمدتاً تحت تأثیر دو عامل است: یک عامل درونی که به خصوصیات فردی افراد مربوط می‌شود و تحت تأثیر عوامل ژنتیکی فرد قرار دارد و دیگری عامل بیرونی، که مربوط به عوامل محیطی و فرهنگی است و تحت تأثیر شرایط، مکان‌ها و ابزارها قرار دارد. در کنار خانواده، مدرسه نیز نقش بسیار مهمی در شکوفایی خلاقیت کودکان دارد. یکی از این عوامل تأثیرگذار سرزندگی تحصیلی (Academic Vitality) است.

سرزندگی تحصیلی به عنوان پاسخ مثبت، موفقیت آمیز، سازنده و انطباقی به انواع چالش‌ها و موانع در عرصه مداوم و جاری تحصیلی تعریف می‌شود. دانش‌آموزانی که سرزندگی تحصیلی بالایی دارند، بهتر می‌توانند خود را با چالش‌ها و موانع تحصیلی سازگار کنند. از این رو بسیار حائز اهمیت است مدارس از دانش‌آموزانی برخوردار باشند که از نظر تحصیلی سرزنده هستند. در چنین شرایطی نظام آموزشی و خانواده‌ها می‌توانند از این اطمینان برخوردار باشند که علی‌رغم شرایط نامساعد احتمالی و دشواری‌های تحصیلی

دانش‌آموزان با تلاش و جدیت و عملکرد مطلوب می‌توانند شایستگی‌های تحصیلی خود را نشان دهند. شناسایی عوامل مؤثر بر سرزندگی تحصیلی و هیجان‌های تحصیلی می‌تواند اقدامات آموزشی بعدی جهت افزایش سرزندگی تحصیلی و هیجان‌های تحصیلی مثبت را تسهیل نماید. چرا که با شناسایی متغیرهای تأثیرگذار می‌توان تمرکز فعالیت‌های آموزشی و مداخله‌ای را بر روی چنین متغیرهایی گذاشت (Martin & March, 2006: 269). عزیزی احمدی (۱۳۹۹) نشان داد بین سرزندگی تحصیلی و با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد. ویسکرمی و یوسف‌وند (۱۳۹۷) نشان دادند بین سرزندگی تحصیلی با خلاقیت و هم‌چنین شادکامی با خلاقیت رابطه مثبت و معنی‌داری وجود داشت. فرج‌اللهی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود نشان دادند که عوامل هیجانی و عاطفی آموزش در پرورش خلاقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تأکید دارند.

خلاقیت را متأثر از شرایط بافتی و انگیزشی می‌دانند، یکی از این شرایط بافتی که بر خلاقیت اثر می‌گذارد، بافت خانواده است. بدون شک والدین و خانواده مهم‌ترین نقش را در مهار و هدایت تخیل و ظهور خلاقیت‌ها را دارد. در ارتباط با بافت خانواده، الگوهای ارتباطی خانواده (family communication patterns) متغیر مهمی است که در این مورد می‌تواند اثرگذار باشد. الگوهای ارتباطات خانواده، نخستین بار به وسیله McLeod & Chaffee (۱۹۷۲)؛ به نقل از کوروش نیا و لطیفیان، ۱۳۸۶: ۸۷۹) معرفی شد. آنان باور داشتند که الگوهای ارتباطی بیش‌تر از این که یک خصیصه شخصیتی باشد، حاصل تجارب ناشی از تعاملات خانوادگی است. محققان سعی کرده‌اند الگوهای ارتباطی خانواده را بشناسند و طبقه‌بندی کنند. Fitzpatrick & Ritchie (۱۹۹۴) دو بعد زیربنایی جهت‌گیری گفت و شنود (conversation) و جهت‌گیری هم‌نوایی (conformity) را در الگوهای ارتباطی خانواده شناسایی کردند. جهت‌گیری گفت و شنود به این معنا است که خانواده‌ها تا چه حد شرایطی را به وجود می‌آورند که در آن اعضای خانواده تشویق به شرکت آزادانه در تعامل، بحث و تبادل نظر درباره گستره وسیعی از موضوعات بدون محدودیت زمانی شوند. در این محیط نسبتاً آزاد، نه تنها فرزندان در معرض مسائل چالش‌انگیز قرار می‌گیرند بلکه تشویق به کشف باورهای جدید و تصمیم‌گیری بدون ترس می‌شوند. جهت‌گیری هم‌نوایی به این معنا است که ارتباطات خانواده تا چه حد بر همسان بودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و عقاید، اجتناب از تعارض و وابستگی متقابل اعضای خانواده با یکدیگر تأکید دارند (Fitzpatrick, 2004: 170).

رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش ... (عزت‌اله منجری و دیگران) ۳۰۷

پژوهش Marina, Dragana & Milena (۲۰۱۵) مؤید رابطه و همبستگی مثبت بین عملکرد خانواده و خلاقیت است. پژوهش البرزی، صبری و بهرامی (۱۳۹۲) نشان داد رابطه معناداری بین ابعاد الگوهای ارتباطی خانواده، هوش هیجانی و خلاقیت هیجانی وجود دارد. همچنین حسن‌زاده (۱۳۹۰) نشان داد که جهت‌گیری گفت و شنود خانواده پیش‌بینی‌کننده خودکارآمدی اجتماعی و خلاقیت اجتماعی است، اما جهت‌گیری هم‌نوایی تنها پیش‌بینی‌کننده منفی و معنادار خلاقیت اجتماعی بوده و با خودکارآمدی اجتماعی رابطه نداشت. نتیجه این که، ارتقاء گفت و شنود خانواده، پیش‌بینی‌کننده خودکارآمدی اجتماعی و خلاقیت اجتماعی در فرزندان است در حالی که تأکید بر هم‌نوایی در خانواده، از میزان خلاقیت اجتماعی فرزندان می‌کاهد. افزون بر این، پژوهش‌ها از رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده با شادی (جوکار و رحیمی، ۱۳۸۶)؛ کیفیت زندگی (رحیمی و خیر، ۱۳۸۸)؛ تاب‌آوری (کشتکاران، ۱۳۸۸)، همدلی و خویش‌نوازی (رحیمی و یوسفی، ۱۳۸۹)؛ خوددراکی (هارون‌رشیدی و عبده‌پور، ۱۳۹۰)؛ سبک‌های مقابله‌ای (طاهری، قشقایی و هنرپوران، ۱۳۹۱) و قضاوت اخلاقی (هارون‌رشیدی، ۱۳۹۳) حکایت دارد. در پژوهشی دیگر، سادات و ستایشی‌اظهري (۱۳۹۸) دریافتند سرزندگی تحصیلی در رابطه بین شوخ‌طبعی و سرزندگی تحصیلی نقش میانجیگری را دارد. همچنین نتایج پژوهش فخاریان، یعقوبی، ضرغام‌حاجبی و محقق (۱۳۹۹) نشان دادند که بین جو عاطفی خانواده، درگیری و خودکارآمدی تحصیلی با سرزندگی تحصیلی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

خلاقیت پدیده‌ای چندمتغیری است؛ یعنی عواملی نظیر جامعه، خانواده، شخصیت و توانایی‌های شناختی همزمان بر آن تأثیر می‌گذارند. با توجه به این که در ارتباط الگوهای ارتباطی خانواده، سرزندگی تحصیلی و خلاقیت در دانش‌آموزان پیشینه پژوهشی موجود نیست یا اگر وجود داشته باشد، کم و غیرقابل دسترس است؛ با این وجود در این پژوهش‌ها رابطه بین این سه متغیر مورد بررسی قرار نگرفته و خلأ پژوهشی در این زمینه محسوس است. با توجه به مطالب بالا هدف از این پژوهش تعیین رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش به خلاقیت: میانجیگری سرزندگی تحصیلی در دانش‌آموزان مقطع دوم متوسطه شهر دزفول بود.

۲. روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان پسر مقطع دوم متوسطه شهر دزفول در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ می‌باشد. برای برآورد حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) استفاده شد. بر این اساس و با توجه به حجم نمونه که بیش از پنج هزار نفر بود، حجم نمونه برابر با ۳۵۸ نفر برآورد می‌شود که با در نظر داشتن احتمال پرسشنامه‌های مخدوش این تعداد را به ۳۷۰ نفر در نظر گرفتیم. روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای بود، به این صورت که ابتدا لیست کامل مدارس متوسطه دوم شهرستان دزفول از آموزش و پرورش گرفته شد و به روش قرعه کشی ۶ مدرسه پسرانه، انتخاب شد. در مرحله بعد با مراجعه به کلاس‌ها پرسش‌نامه‌ها توزیع شد و پس از ارائه توضیحات از دانش‌آموزان خواسته شد به دقت آنها را تکمیل کنند. میانگین سنی گروه نمونه برابر با شانزده سال و چهار ماه بود. در این پژوهش به منظور جمع‌آوری داده‌های تحقیق از ابزارهای زیر استفاده شد.

۱.۲ ابزار پژوهش

پرسش‌نامه خلاقیت: مقیاس ارزیابی خلاقیت Schafer (۱۹۹۱) برای سنجش نگرش فرد به خلاقیت طراحی شده است. این مقیاس شامل ۳۲ گزاره است که هر دانش‌آموزی موافقت یا مخالفت خود را با هر گزاره با جواب بله یا خیر تعیین می‌کند. برآورد همسانی درونی برای این مقیاس از طریق ضریب پایایی دو نیمه کردن (با روش فرد و زوج) برای دو گروه از کودکان پایه‌ی پنجم به روش اسپیرمن براون محاسبه شد. ضرایب محاسبه شده برای گروه اول برابر با ۰/۸۱ و برای گروه دوم ۰/۷۵ بود (Schafer, 1991). در پژوهش ملتفت، ساداتی و اداوی (۱۳۹۶) برای تعیین روایی از همبستگی گویه‌ها با نمره کل استفاده گردید که ضرایب همبستگی از دامنه ۰/۴۳ تا ۰/۷۲ بوده است. همچنین برای تعیین پایایی این مقیاس از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید که ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۷ به دست آمد که این ضریب نشانگر پایا بودن مقیاس مذکور است. پایایی این پرسشنامه در پژوهش حاضر با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۰ گزارش شد.

پرسشنامه سرزندگی تحصیلی: پرسشنامه سرزندگی تحصیلی توسط دهقانی‌زاده و حسین چاری (۱۳۹۱) ساخته شد. آنها پرسشنامه سرزندگی تحصیلی را با الگوگیری از

رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش ... (عزت‌اله منجزی و دیگران) ۳۰۹

مقیاس سرزندگی تحصیلی Martin & Marsh (۲۰۰۶) که دارای ۴ گویه است، توسعه دادند. آن‌ها ۱۰ گویه تهیه کردند که از بین آنها گویه ۸ را حذف کردند. با حذف گویه ۸ ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۰ و ضریب بازآزمایی برابر با ۰/۷۳ بود. همچنین دامنه هم‌بستگی گویه‌ها با نمره کل بین ۰/۵۱ تا ۰/۶۷ بود. نتایج تحلیل عاملی دلالت بر یک عامل داشت. نمره گذاری مقیاس بر اساس طیف لیکرت ۷ نمره‌ای (۱: کاملاً مخالفم تا ۷: کاملاً موافقم) صورت می‌گیرد. پایایی این پرسشنامه در پژوهش حاضر با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۲ گزارش شد.

پرسشنامه الگوی ارتباطی خانواده: این پرسشنامه توسط Koerner & Fitzpatrick (۲۰۰۲) تهیه شده و در ایران کوروش‌نیا (۱۳۸۵) آن را ترجمه و مورد استفاده قرار داده است. پرسش‌نامه تجدیدنظر شده الگوی ارتباطی خانواده یک مقیاس خودسنجی است که درجه موافقت یا عدم موافقت پاسخ‌دهنده را در دامنه‌ای ۵ درجه‌ای درباره ۲۶ گزاره که در زمینه ارتباطات خانوادگی او هستند، می‌سنجد. این ابزار ابعاد گفت و شنود و هم‌نوایی را می‌سنجد، بدین صورت که ۱۵ گزاره اول مربوط به بعد گفت و شنود و ۱۱ گزاره بعد مربوط به بعد هم‌نوایی است. Koerner & Fitzpatrick (۲۰۰۲) اعتبار (محتوایی و سازه) و پایایی (آلفای کرونباخ و بازآزمایی) این مقیاس را مطلوب گزارش کرده‌اند. در ایران نیز کوروش‌نیا (۱۳۸۵) اعتبار (تحلیل عاملی) و پایایی (آلفای کرونباخ) مطلوبی برای این مقیاس به دست آورده‌اند. پایایی این پرسشنامه در پژوهش حاضر با استفاده از آلفای کرونباخ برای گفت و شنود ۰/۷۸ و برای هم‌نوایی ۰/۷۷ بدست آمده است.

۳. یافته‌ها

جدول ۱. میانگین، انحراف معیار و حداقل و حداکثر نمره متغیرهای پژوهش

شاخص آماری	میانگین	انحراف معیار	حداقل نمره	حداکثر نمره	تعداد
گفت و شنود	۳۹/۷۴	۸/۰۸	۱۸	۶۸	۳۷۰
هم‌نوایی	۳۲/۳۶	۸/۷۶	۱۴	۵۳	
سرزندگی تحصیلی	۴۴/۶۷	۵/۵۴	۸	۶۰	
نگرش به خلاقیت	۲۶/۵۴	۵/۴۳	۶	۳۱	

همان طوری که در جدول ۱ مشاهده می‌شود میانگین و انحراف معیار برای الگوی گفت و شنود برابر با ۳۹/۷۴ و ۸/۰۸ و برای الگوی هم‌نوایی برابر با ۳۲/۳۶ و ۸/۷۶ برای سرزندگی تحصیلی برابر با ۴۴/۶۷ و ۵/۵۴ و برای نگرش به خلاقیت برابر با ۲۶/۵۴ و ۵/۴۳ می‌باشد. همچنین حداقل و حداکثر نمره متغیرهای پژوهش آورده شده است.

جدول ۲. ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳	۴
۱. نگرش به خلاقیت	۱			
۲. سرزندگی تحصیلی	۳۹**	۱		
۳. گفت و شنود	۶۵**	۴۵**	۱	
۴. هم‌نوایی	-۵۰**	-۳۸**	-۴۱**	۱

همان طوری که در جدول ۲ مشاهده می‌شود بین الگوی ارتباطی گفت و شنود با نگرش به خلاقیت ($r=0/65$ و $p=0/001$) رابطه مثبت و بین الگوی ارتباطی هم‌نوایی با نگرش به خلاقیت ($r=-0/50$ و $p=0/001$) رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد. همچنین بین الگوی ارتباطی گفت و شنود با سرزندگی ($r=0/45$ و $p=0/001$) رابطه مثبت و بین الگوی ارتباطی هم‌نوایی با سرزندگی تحصیلی ($r=-0/38$ و $p=0/001$) رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد. افزون بر این، بین سرزندگی تحصیلی با نگرش به خلاقیت ($r=0/39$ و $p=0/001$) رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۳. مهم‌ترین شاخص‌های برازش کلی مدل مفروض

RMSEA	NFI	TLI	GFI	CFI	P	χ^2/DF	DF	χ^2
۰/۰۶۴	۰/۹۹۴	۰/۹۶۷	۰/۹۸۸	۰/۹۹۶	۰/۰۳۹	۳/۲۴۸	۲	۶/۴۹۵

بر اساس جدول ۳ شاخص‌های برازش کلی مدل در سطح مناسبی هستند.

رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش ... (عزت‌اله منجری و دیگران) ۳۱۱

جدول ۴. مقدار و معناداری ضرایب مسیر مدل پیشنهادی

معناداری مسیر	مقدار T	خطای استاندارد	اثر استاندارد	اثر غیراستاندارد	مسیرها	
					به:	از روی:
۰/۰۰۱	۴/۰۰۹	۰/۱۱۳	۰/۳۵۸	۰/۳۲۷	سرزندگی	گفت و شنود
۰/۰۰۱	-۳/۸۶۴	۰/۰۷۷	-۰/۳۰۴	-۰/۲۹۸	سرزندگی	همنوایی
۰/۰۰۱	-۳/۰۷۳	۰/۰۲۱	۰/۲۷۸	۰/۱۴۳	خلاقیت	سرزندگی
۰/۰۰۱	-۵/۸۴۲	۰/۰۲۸	-۰/۲۸۷	۰/۱۶۶	خلاقیت	گفت و شنود
۰/۰۰۱	۴/۱۰۴	۰/۰۲۰	-۰/۳۶۸	-۰/۱۶۳	خلاقیت	همنوایی

همان طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود کلیه مسیرهای پیش بینی شده در مدل مسیر پیشنهادی با توجه به مقادیر تی و سطح معناداری آن معنادار هستند ($p < 0/05$).

جدول ۵. ضرایب مسیر استاندارد شده اثر مستقیم، غیرمستقیم و کل در مدل مسیر پیشنهادی

اثر کل	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	مسیرها	
			به:	از روی:
۰/۱۵۸	۰/۱۵۸	---	سرزندگی	گفت و شنود
-۰/۳۰۴	-۰/۳۰۴	---	سرزندگی	همنوایی
-۰/۱۰۶	-۰/۱۰۶	---	خلاقیت	سرزندگی
-۰/۴۰۴	-۰/۲۸۷	-۰/۰۲۷	خلاقیت	گفت و شنود
۰/۷۰۰	۰/۶۶۸	۰/۰۳۲	خلاقیت	همنوایی

در جدول ۵ کلیه ضرایب مستقیم، غیرمستقیم و کل در مدل مسیر آزمون شده، آمده است. همان طور که مشاهده می‌شود اثر غیرمستقیم الگوی های ارتباطی خانواده بر خلاقیت از طریق سرزندگی تحصیلی تایید شده است.

جدول ۶. نتایج آزمون بوت استراپ برای مسیرهای میانجی سرزندگی

در رابطه متغیرهای پیش بین خلاقیت

فاصله اطمینان ۹۵٪	خطای معیار	سوگیری	استراپ	ملاک	میانجی	پیش بین
۰/۱۱۴۱	۰/۰۱۵۴	۰/۰۰۰۴	۰/۱۳۸۰	خلاقیت	سرزندگی	گفت و شنود
۰/۱۴۶۱	۰/۰۱۵۴	۰/۰۰۰۸	۰/۱۲۱۲			همنوایی

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، نتایج آزمون بوت‌استراپ با نمونه خودگردان شده ۱۰۰۰ و سطح اطمینان ۹۵ درصد، نشان داد که متغیر سرزندگی تحصیلی نقش میانجی (غیرمستقیم)، در رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش به خلاقیت ایفا می‌کند؛ چرا که در این دو مسیر مقدار صفر بیرون از فاصله اطمینان حد پایین و حد بالا قرار داشت. که این دلیلی بر وجود رابطه غیرمستقیم متغیر میانجی سرزندگی تحصیلی است.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر پاسخ به این سوال بود که آیا رابطه علی الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش به خلاقیت: میانجی‌گری سرزندگی تحصیلی در دانش‌آموزان مقطع دوم متوسطه شهر دزفول براننده داده‌هاست؟ همان‌طوری که مشاهده شد بین الگوی ارتباطی گفت‌و شنود با نگرش به خلاقیت رابطه مثبت و بین الگوی ارتباطی همنوایی با نگرش به خلاقیت رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد. این نتایج با یافته‌های صبری، البرزی و بهرامی (۱۳۹۱)، ملتفت، ساداتی و اداوی (۱۳۹۶)، Gonzalez, Holbein & Quilter (۲۰۰۲) و Mitchell & Ewans (۲۰۰۲)، حاجی‌زاده، رفاهی، تابع بردبار و حقیقی (۲۰۱۲) هم‌سو و هماهنگ است. در پژوهشی Gonzalez et al (۲۰۰۲) نشان دادند که رفتارهای حامی خودمختاری والدین، منجر به افزایش خلاقیت در فرزندانشان می‌شود. در پژوهشی دیگر حاجی‌زاده و همکاران (۲۰۱۲) نشان داده‌اند که از میان ابعاد الگوی ارتباطی خانواده، بعد جهت‌گیری گفت‌و شنود رابطه مثبت و معناداری با خلاقیت دارد. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت در خانواده‌های با گفت‌و شنود بالا، ارتباطات باز و خودانگیخته، بحث‌هایی گسترده در رابطه با موضوعات مختلف صورت می‌گیرد و آرزوها، افکار و احساسات فرزندان مورد توجه قرار می‌گیرد. در چنین خانواده‌هایی است که فرزندان احساس می‌کنند که مورد پذیرش والدین‌اند و توسط آنها درک می‌شوند. والدین نیز بیشتر در مورد عواطف و احساسات‌شان صحبت می‌کنند و این مسئله فرزندان را به ایجاد ارتباطات وسیع‌تر ترغیب می‌کند. در چنین خانواده‌هایی است که فضا برای رشد خلاقیت مهیاتر می‌شود؛ زیرا فرد بدون دغدغه و اضطراب می‌تواند در خصوص یک موضوع نظرات خود را هرچند اشتباه بیان کند و در این صورت است که با مطرح شدن نظرات متفاوت و گوناگون در این بین

بالاخره فرد راه حل صحیح را پیدا می‌کند. پرواضح است که در خانواده‌هایی که مبنای روابط بر شنیدن نظرات و عقاید متفاوت است؛ می‌توان شاهد رشد و بروز خلاقیت در افراد بود. در واقع تشویق حس مسئولیت‌پذیری، اهمیت دادن به نیازهای کودک، ارتباط دوطرفه‌ی گرم، توجه همراه با احترام به کودک، خودگردانی، استقلال، احترام به علایق، عقاید و انتخاب‌های کودک، در جهت رشد اعتمادبه‌نفس که با خصوصیات افراد خلاق همسویی دارد، از زمینه‌های مناسب برای ظهور و رشد خلاقیت می‌باشد، بنابراین در چنین خانواده‌هایی زمینه برای رشد خلاقیت وجود دارد. از سوی دیگر، فرزندان خانواده‌های هم‌نوا، انضباط و قوانین خشک و غیرقابل‌تغییری را در خانواده تجربه کرده‌اند و دستورات فراوانی به آنها دیکته شده است، به همین دلایل از طرف خانواده به آنها فشار، استرس و اضطراب وارد می‌شود، بنابراین از شکست می‌هراسند و خود را درگیر حل مسائل نمی‌کنند چون در صورت شکست مورد سرزنش قرار می‌گیرند. به مرور عزت‌نفس آنها کاهش می‌یابد. این ویژگی‌ها با ترس‌ها و اضطراب‌های موجود و یاد نگرفتن مطالب و ترس از شکست، با کاهش نگرش به خلاقیت دانش‌آموزان همراه است. در خانواده‌هایی که هم‌نوايي بالا است از فرزندان انتظار دارند که طبق نظر سایرین عمل کنند. همچنین در این خانواده‌ها اعتقاد بر این است که برنامه شخصی باید هماهنگ با دیگر اعضای خانواده باشد و والدین برای دیگر اعضا تصمیم‌گیری می‌کنند (Fitzpatrick & Koener, 2004). در نتیجه در چنین فضایی، نمی‌توان انتظار رشد و پرورش خلاقیت را داشت، زیرا برای رشد خلاقیت، حس پیروی از استقلال رأی و خودمختاری از ضروریات می‌باشد.

علاوه بر این، نتایج نشان داد بین الگوی ارتباطی گفت و شنود با سرزندگی رابطه مثبت و بین الگوی ارتباطی هم‌نوايي با سرزندگی تحصیلی رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد. این یافته با نتایج دهقانی‌زاده و حسین‌چاری (۱۳۹۱)، مرادی، شاه‌مرادی، محمودی و شیبانی (۱۳۹۵) همسو و هماهنگ است. نتایج پژوهش دهقانی‌زاده و حسین‌چاری (۱۳۹۱) نشان داد برخی از ابعاد الگوهای ارتباطی خانواده به صورت مستقیم قدرت پیش‌بینی سرزندگی تحصیلی را دارند. همچنین مرادی و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند الگوی ارتباطی گفت و شنود هم به شکل مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم و از طریق ابعاد خودکارآمدی منجر به افزایش سرزندگی تحصیلی شده است. در تبیین رابطه مثبت گفت‌و‌شنود با سرزندگی تحصیلی می‌توان گفت جهت‌گیری گفت و شنود به این معنا است که خانواده‌ها تا چه حد شرایطی را به وجود می‌آورند که در آن اعضای خانواده تشویق به

شرکت آزادانه در تعامل، بحث و تبادل نظر درباره گستره وسیعی از موضوعات بدون محدودیت زمانی شوند. در این محیط نسبتاً آزاد، نه تنها فرزندان در معرض مسائل چالش انگیز قرار می‌گیرند بلکه تشویق به کشف باورهای جدید و تصمیم‌گیری بدون ترس می‌شوند. بنابراین فرزندان احساس می‌کنند مورد پذیرش خانواده هستند و در رویارویی با مسائل مختلف نظر آنها به عنوان یکی از ارکان تصمیم‌گیری‌ها در خانواده محسوب می‌شود، لذا از رویارویی با مسائل چالش انگیز نمی‌هراسند و قدرت انطباق، سازگاری، تاب‌آوری و عملکرد مؤثرتری خواهند داشت. وجود این شرایط احساس توانایی مهار عوامل بیرونی و درونی را در نوجوان ایجاد می‌کند و این احساس سبب افزایش سرزندگی تحصیلی در آنان می‌گردد. از سوی دیگر، ارتباط مؤثر با والدین باعث ایجاد و افزایش سرزندگی می‌شود و با افزایش سرزندگی این اطمینان در دانش‌آموزان شکل می‌گیرد که قادر به انجام تکالیف و وظایف محوله به آنها در محیط آموزشی می‌باشند. بنابراین تلاش و پشتکار بیشتری از خود نشان داده و کمتر دچار ناامیدی می‌شوند. دارای نگرش مثبت‌تری نسبت به محیط مدرسه خواهند شد و به گونه‌ای سازگارانه عمل می‌کنند. جهت‌گیری هم‌نوایی به این معنا است که ارتباطات خانواده تا چه حد بر همسان بودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و عقاید، اجتناب از تعارض و وابستگی متقابل اعضای خانواده با یکدیگر تأکید دارند. اختلاف نظر و تعارض با والدین، می‌تواند مشکلاتی روانشناختی را به فرد تحمیل کند. در این خانواده‌ها ارتباطات بین دو نسل نشان دهنده حرف شنوی از والدین و دیگر بزرگسالان است. از والدین انتظار می‌رود تا برای خانواده تصمیم‌گیری کنند و از فرزندان انتظار می‌رود تا مطابق با خواسته‌های والدین خود رفتار کنند. در این وضعیت نوجوان علاوه بر اینکه استقلال و احساس سرزندگی خود را از دست می‌دهد در معرض ابتلا به مشکلات روانی و سازگاری نیز قرار می‌گیرد.

هم‌چنین مشاهده شد بین سرزندگی تحصیلی با نگرش به خلاقیت رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد. این نتیجه با نتایج فرامرزی، حاجی یخچالی و شهنی ییلاق (۱۳۹۵) و ملتفت و همکاران (۱۳۹۶) همخوانی دارد. این بدان معنی است، دانش‌آموزانی که دارای سطوح بالاتر سرزندگی تحصیلی هستند، در یادگیری تلاش و استقامت بیشتری از خود نشان می‌دهند، برای انجام تکالیف و پروژه‌ها مشتاق‌ترند، انگیزه بیشتری برای یادگیری دارند و در یادگیری موفق‌تر هستند. تنش‌ها و نگرانی‌های کمتری را تجربه می‌کنند، و در نتیجه در مقایسه با دانش‌آموزانی که سرزندگی تحصیلی کمتری دارند، خلاقیت بالاتری دارند.

هم‌چنین می‌توان گفت از نظر شناختی، وقتی افراد سرزنده، هیجان‌ات مثبت بروز می‌دهند. این هیجان‌ات باعث می‌شود افراد پیوندهای تازه‌ای بین ایده‌ها ببینند، اطلاعات را سازمان دهند، یک پارچه سازند و راه‌حل‌های جدید برای مشکل، خلق کنند. خلاقیت ناشی از این هیجان‌ات، آمادگی فرد را برای درگیر شدن در فعالیت‌های مختلف بهبود و ارتقا می‌بخشد. این افراد در برابر موانع و مشکلات انعطاف‌پذیر می‌شوند بنابراین هیجان‌ات مثبت به طور غیرمستقیم با سطوح بالای خلاقیت مرتبط می‌گردند. سرزندگی تحصیلی باعث می‌شود تا افراد اعتقاداتی پیدا کنند که باعث توانایی شخصی شده و از مدرسه و محیط آن ارزیابی‌های مثبتی داشته باشند و در نتیجه انتظار نتایج مثبت را خواهند داشت. این امر موجب قوی شدن افراد در مقابل شرایط ناگوار می‌شود. سرزندگی تحصیلی به شکل صحیح آن سبب پیشرفت تحصیلی و افزایش خلاقیت، انسان را به جلو سوق می‌دهد، زیرا افراد دارای عاطفه‌ی مثبت تحصیلی بعد از درک مشکل، از آن عبور کرده، به راه حل متمرکز می‌شوند. به همین جهت نگرش خوشبینانه و مثبت، طبیعتاً با موفقیت همراه است.

با نگاهی به مدل نهایی می‌توان دریافت که سرزندگی تحصیلی توانسته نقش واسطه‌ای بین الگوهای ارتباطی خانواده و نگرش نسبت به خلاقیت ایفا کند؛ بدین صورت که هم‌نواایی با کاهش سرزندگی منجر به کاهش خلاقیت می‌شود و گفت و شنود با افزایش سرزندگی تحصیلی منجر به افزایش خلاقیت می‌شود. از آنجا که بخش قابل ملاحظه‌ای از زندگی دانش‌آموزان به حیات تحصیلی و مطالعاتی آنها مربوط می‌شود، متخصصان تعلیم و تربیت و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش باید رشد و شکوفایی توانایی‌ها و استعداد‌های ذاتی این دانش‌آموزان را سرلوحه تلاش‌های خود قرار دهند، چرا که استعداد و خلاقیت اگر چه دارای بستر و خاستگاهی وراثتی است، اما تحقق و تجلی آن به تعیین‌کننده‌های محیطی بستگی دارد. خلاقیت در آزادی رشد می‌کند. لذا، برای پرورش خلاقیت باید شرایطی را فراهم آورد که ارتباط یاد دهنده و یادگیرنده از جو تحکم و دیکتاتوری خارج و بصورت داد و ستدی در ارائه اطلاعات و تجربیات درآید. این یافته‌ها اطلاعات ارزشمندی برای فرد، خانواده‌ها، دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و مراکز مشاوره فراهم می‌کند. به عنوان نمونه با توجه به این یافته‌ها والدین و مربیان می‌توانند محیط‌های تربیتی را به گونه‌ای ترتیب دهند تا افراد احساس نمایند در انتخاب اهداف، انجام رفتارها و تبعیت از قوانین آموزشی و هنجارها آزادند از این طریق احساس استقلال نمایند و با فراهم کردن موقعیت موفقیت و دادن بازخورد مناسب و به موقع زمینه را برای خودکارآمدی و شایستگی آنها فراهم کنند که این

مساله بر سرزندگی تحصیلی و خلاقیت آنها اثر مثبت خواهد داشت. با توجه به اینکه در پژوهش حاضر مشخص شد که الگوی ارتباطی گفت و شنود نقش موثری را در پیش‌بینی سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان دارد، بنابراین پیشنهاد می‌شود که کارگاه‌های آموزشی برای خانواده‌ها و والدین در جهت افزایش میزان گفت و شنود در خانواده و درگیری والدین در فعالیت‌های تحصیلی دانش‌آموزان و حمایت از کفایت و خودگردانی دانش‌آموزان برگزار شود. همچنین توجه به نیازهای روانشناختی پایه دانش‌آموزان بر سرزندگی تحصیلی آنها تأثیرگذار خواهد بود. بنابراین انتظار می‌رود والدین دانش‌آموزان و معلمان آنها شرایطی را فراهم آورند تا نیازهای روانشناختی پایه و نگرش مثبت درباره توانایی انجام موفقیت‌آمیز یک فعالیت در آنها تقویت شود. در این صورت دانش‌آموزان در رویارویی با چالش‌های تحصیلی، راه‌حل‌های مؤثر و سازگارانه‌ای را انتخاب خواهند کرد.

جامعه این پژوهش محدود به دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه دوم شهر دزفول است که این امر تعمیم نتایج به سایر مقاطع و مدارس را مشکل می‌نماید. با توجه به دامنه محدود مشارکت‌کنندگان در این پژوهش از نظر سنی و جغرافیایی، لازم است در تعمیم نتایج به سایر مناطق و گروه‌های سنی، جانب احتیاط را رعایت نمود. در پژوهش حاضر به منظور سنجش متغیرهای پژوهش از پرسشنامه‌های مدادی کاغذی استفاده شد و با توجه به محدودیت ابزارهایی نظیر پرسشنامه در بررسی دقیق موضوعات رفتاری، پژوهش حاضر با محدودیت مواجه می‌باشد. این پژوهش از نوع تحقیقات همبستگی می‌باشد. هرچند در تحقیقات همبستگی نیز می‌توان براساس نظریه در مورد علت و معلول سخن گفت اما برای بررسی واقعی تأثیر متغیر مستقل بر وابسته، به پژوهش‌های آزمایشی نیازمند هستیم. انجام پژوهش در جامعه‌های گسترده‌تری همچون دانش‌آموزان ابتدایی، راهنمایی یا حتی دانشجویان می‌تواند تناسب مدل ارائه شده را مورد بررسی قرار دهد. توصیه می‌شود پژوهشگران، این پژوهش را در دانش‌آموزان در مقاطع مختلف به تفکیک متغیرهایی مانند جنسیت، سن و رشته تحصیلی انجام دهند. پیشنهاد می‌شود شاخص‌های احتمالی مؤثر در سرزندگی و نگرش به خلاقیت را بررسی کنند. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، اگرچه در نظر گرفتن عوامل محیطی و نیازهای بنیادین روان‌شناختی می‌تواند سهمی در تبیین واریانس متغیر خلاقیت داشته باشد، اما می‌توان در پژوهش‌های آتی متغیرهای دیگر محیطی یا عوامل دیگر انگیزشی، شخصیتی یا شناختی را آزمون کرد و یا به منظور دستیابی به نتایج عمیق‌تر از روش پژوهش کیفی یا آمیخته استفاده کرد.

رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش ... (عزت‌اله منجزی و دیگران) ۳۱۷

سپاس‌گزاری: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد می‌باشد. از تمامی شرکت‌کنندگان در پژوهش و افرادی که ما را در انجام این مطالعه یاری نمودند، تشکر و قدردانی می‌نماییم.

کتاب‌نامه

- البرزی، محبوبه؛ صبری، مصطفی و بهرامی، محمود. (۱۳۹۲). رابطه ابعاد الگوهای ارتباطی خانواده، هوش هیجانی و خلاقیت هیجانی در دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر شیراز. فصلنامه علمی اندیشه‌های نوین تربیتی، ۹(۲): ۳۵-۶۳.
- حسن‌زاده، مرضیه. (۱۳۹۰). رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده، خودکارآمدی اجتماعی و خلاقیت اجتماعی فرزندان. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته روانشناسی تربیتی، دانشگاه شیراز.
- دهقانی‌زاده، محمدحسین و حسین‌چاری، مسعود. (۱۳۹۱). سرزندگی تحصیلی و ادراک از الگوهای ارتباطی خانواده: نقش واسطه‌ای سرزندگی. مجله مطالعات آموزش و یادگیری، ۴(۲): ۴۷-۲۱.
- رحیمی، مهدی و خیر، محمد (۱۳۸۸). رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و کیفیت زندگی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر شیراز. فصلنامه مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، ۱۰(۱): ۲۵-۵.
- رحیمی، مهدی و یوسفی، فریده (۱۳۸۹). نقش الگوهای ارتباطی خانواده در همدمی و خویش‌داری فرزندان. فصلنامه خانواده‌پژوهی، ۶(۲۴): ۴۴۷-۴۳۳.
- سادات، سما و ستایشی‌اظه‌ری، محمد. (۱۳۹۸). نقش واسطه‌ای سرزندگی تحصیلی و شوخ‌طبعی در رابطه بین هیجان‌های تحصیلی و درگیری تحصیلی. دوماهنامه علمی-پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۱۲(۴): ۴۰-۲۶.
- شریعت‌باقری، محمدمهدی و شمسایی، آزاده. (۱۳۹۸). رابطه سبک مدیریت کلاس معلمان و خلاقیت دانش‌آموزان با میانجیگری بهزیستی روانشناختی دانش‌آموزان. فصلنامه علمی پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۹(۱): ۲۶۲-۲۲۷.
- صالحی، مجید؛ حسینی دورنکلائی، سیدزهره و نازک تبار، هرمز. (۱۳۹۸). تأثیر عملکرد خانواده و باورهای هوشی بر خلاقیت دانش‌آموزان. فصلنامه علمی پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۹(۱): ۲۳۰-۲۱۱.
- طاهری، رویا؛ زندی قشقایی، کرامت‌اله و هنرپروران، نازنین. (۱۳۹۱). مقایسه رابطه ابعاد الگوهای ارتباطی و متغیر خودپنداره با سبک‌های مقابله‌ای در دانشجویان پسر و پسر مؤسسه آموزش عالی ارم شیراز، مجله دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، ۱۷(۴): ۳۶۹-۳۵۹.

- عزیزی احمدی، احمدی. (۱۳۹۸). رابطه سرزندگی تحصیلی و سبک‌های مدیریت کلاس با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر متوسطه دوره دوم ناحیه یک شهر خرم‌آباد در سال تحصیلی ۱۳۹۷. نشریه علمی دانش انتظامی لرستان، ۷(۲۷): ۲۶-۱.
- فخاریان، جمیله؛ یعقوبی، ابوالقاسم؛ ضرغام‌حاجبی، مجید و محقق، حسین. (۱۳۹۹). پیش‌بینی سرزندگی تحصیلی بر اساس جو عاطفی خانواده، درگیری تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۶۳(۲): ۲۴۰۱-۲۳۹۱.
- فرامرزی، حمید؛ حاجی‌بخچالی، علیرضا و شهینی ییلاق، منیجه. (۱۳۹۵). رابطه بین سرزندگی تحصیلی، هدف‌های پیشرفت و جهت‌گیری‌های انگیزشی با خودکارآمدی خلاق دانشجویان دانشگاه جندی شاپور اهواز. توسعه آموزش جندی شاپور، فصلنامه مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی، ۷(۲): ۲۲۲-۲۱۴.
- فرج پورکمری، سمیه؛ عسگری رانکوه، عبدالحسن و اکبری، بهمن. (۱۳۹۵). رابطه خلاقیت با عملکرد تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه ششم، کنفرانس بین‌المللی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی و مطالعات فرهنگی اجتماعی، قم.
- فرج‌اللهی، مهران، موسوی، سید علی محمد و تاجی، پروانه. (۱۳۸۹). شناسایی عوامل موثر در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان مقطع راهنمایی از دیدگاه دبیران، مدیران و کارشناسان آموزش اداره منطقه ۶ آموزش و پرورش استان تهران. دو فصلنامه تفکر و کودک (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی). س ۱، ش ۲: ۱۰۰-۸۳.
- کشتکاران، طاهره. (۱۳۸۸). بررسی رابطه‌ی الگوی ارتباطی خانواده با تاب‌آوری در دانشجویان دانشگاه شیراز، دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۳۹: ۸۸-۶۹.
- کوروش‌نیا، مریم. (۱۳۸۵). بررسی تاثیر ابعاد الگوی ارتباطی خانواده بر میزان سازگاری روانی فرزندان (پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد)، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
- کوروش‌نیا، مریم و لطیفیان، مرتضی. (۱۳۸۶). بررسی روایی و پایایی ابزار تجدید نظر شده الگوهای ارتباطی خانواده، فصلنامه خانواده‌پژوهی، ۳(۱۲): ۸۷۵-۸۵۵.
- مرادی، مرتضی، شاه‌مرادی، حسین، محمودی، محبوبه و شیبانی، ام‌البنین. (۱۳۹۳). رابطه‌ی علی‌الگوهای ارتباطی خانواده و جهت‌گیری‌های دینی با سرزندگی تحصیلی؛ نقش ابعاد خودکارآمدی. فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۱۲(۴۱): ۱۲۴-۹۱.
- ملفت، قوام؛ ساداتی، سمیه و اداوی، حمیده. (۱۳۹۶). رابطه‌ی جهت‌گیری ارتباطی خانواده و نگرش نسبت به خلاقیت با نقش میانجی انگیزش تحصیلی. مجله مطالعات آموزش و یادگیری، ۹(۲): ۱۱۲-۱۰۵.

رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش ... (عزت‌اله منجزی و دیگران) ۳۱۹

ویسکرمی، حسنعلی و یوسف‌وند، لیلا. (۱۳۹۷). بررسی نقش سرزندگی تحصیلی و شادکامی در پیش‌بینی خلاقیت دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی لرستان. پژوهش در آموزش علوم پزشکی، ۱۰(۲): ۲۸-۳۷.

هارون‌رشدی، همایون. (۱۳۹۳). رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با فضاوت اخلاقی دانش‌آموزان تیزهوش، نخستین کنفرانس ملی علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران.

هارون‌رشدی، همایون و عبده پور، الهام (۱۳۹۰). تاثیر الگوهای ارتباطی خانواده بر خوددراکی فرزندان، نخستین همایش خانواده و مهارت‌های زندگی، دانشگاه رازی، کرمانشاه.

همرنگ، حمید؛ قنبری‌پناه، افسانه؛ ابوالمعالی‌الحسینی، خدیجه و سپاه‌منصور، مژگان (۱۳۹۸). تبیین رابطه بین خلاقیت و سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان با میانجیگری انگیزش تحصیلی. فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۹(۳): ۲۵-۶۰.

Adelman, K. (2008). Resiliency and Creativity. *Articles from Rostered Lay Ministers*, 21 (6), 96-109.

Fitzpatrick, M. A. (2004). The family communication patterns theory: Observations on its development and application. *Journal of Family Communication*, 4, 167-179.

Fitzpatrick, M. A., & Koener, A. F (2004). Family communication schema effect on children's resilience running head: Family communication schemata, the evolution key of mass communication concepts: Honoring jack M. McLeod, 115-139.

Fitzpatrick, M. A., & Rithchie, L. D. (1994). Communication schemata within the family: Multiple perspective on family interaction. *Human Communication Research*, 20, 275-301.

Gonzalez, A., Holbein, M. & Quilter, S. (2002). High school students' goal orientations and their relationship to perceived parenting styles, *Contemporary Educational Psychology*, 27, 450-470.

Guilford, J.P. (1956). *Fundamental Statistic in Psychology and Education*. 3rdEd. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc.

Hajizadeh, H., Refahi, ZH., TabeBordbar, F. & Haghighi, H. (2012). Relationship between Family Communication Patterns with Creativity and the Sense of Competence of the Pre-university Male Students in Bandar Abbas. *Journal of Life Science and Biomedicine*, 2, 260-266.

Kaloon, S. B., Gilbert, C & Alon, T. (2015). The prediction of educational well-being and the sense of belonging to the school in single-parent students based on emotional intelligence and creativity. *Int J Methods Psychiatri Res*, 14, 29-2.

Kanchan, (2017). Creativity as Relate to Adjustment of Adolescents of Adolescents. *The International Journal of Indian Psychology*. Issn 23918-5396 (e) ISSN: 23919-39129(P).

- Koerner, A.F., & Fitzpatrick, MA. (2002). Understanding family communication patterns and family functioning: the roles of conversation orientation and conformity orientation. *Communication yearbook*, 28, 36- 68.
- Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychology Measurement*, 30, 607-610.
- Martin, A. J., & Marsh, H. W. (2006). Academic resilience and its psychological and educational correlates: A construct validity approach. *Psychology in the Schools*, 43, 267-282.
- Marina M., Dragana J. & Milena I. (2015) Patterns of Family Functioning and Parenting Style of Adolescents with Depressive Reactions, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 185 : 234 – 239.
- Mitchell, G. & Ewans, G. V. (2002). The potential role of the physical environment in fostering creativity. *Journal of Great Research*, 14, 3, 84-92.
- Schaeffer, G. I. (1991). The creative attitude survey. Jacksonville, I.L. psychology and educator. INC.
- Soh, K. (2017). Fostering student creativity through teacher behaviors. *Thinking Skills and Creativity*, 23, 58- 66.
- Turek, D., & Wojtczuk-Turek, A., (2015). HRM Practices Influence Organizational Citizenship Behavior: Mediating the Role of Person-Organizational Fit, *European Journal of Innovation Management*, 18(3):397 – 413.
- Yunlu, D. G., Clapp-Smith, R., & Shaffer, M. (2017). Understanding the Role of Cultural Intelligence in Individual Creativity. *Creativity Research Journal*, 29(3), 236-243.